

Zgodovina rudarstva in rudarskih oblasti v slovenski pokrajini od 17. stoletja do samostojne države Slovenije v 21 stoletju

Rudarstvo spada med najstarejše industrijske panoge. Čim je človek spoznal koristnost kovin jih je pričel pridobivati iz zemlje oz. iz rudišč. Seveda je bilo prvotno pridobivanje težaško skoraj suženjsko delo, saj tehnična sredstva še niso bila razvita, ter se je delalo predvsem ročno.

Pridobivanje premoga časovno zaostaja za pridobivanjem kovin, ker je bil premog človeku manj potreben dokler je bilo dovolj lesa.

V srednjem veku so premog kopali najprej na angleškem, prvi pa so ga uporabljali kovači. Prve rudarske pravice je podelil kralj Henrik III okrog leta 1239 v mestu New Castle.

V 17. stoletju se je pričelo s pridobivanjem premoga tudi v nemških in avstrijskih deželah. Med avstrijskimi deželami je imela Štajerska zaradi nahajališč železove rude še posebno močno rudarsko tradicijo, kar pa je vplivalo tudi na nastanek premogovništva. Kot prvi je v deželi pričel kopati premog knez Schwarzenberg okoli leta 1670 v okolici Judenburga, kasneje pa se je kopanje razširilo še v okolico Leobna in Voitsberga. Kopanje premoga je vzpodbujala vlada habsburške monarhije, ki se je začela bati za usodo gozdov, saj so topilnice rud porabile velike količine lesa. Vlada je leta 1789 svetovala uporabo črne smole, ali kamenega premoga, kakor so tedaj poimenovali rjavi in črni premog raznim obrtnikom, kot npr. steklarjem, ključavničarjem, opekarjem, ter jim v primeru uporabe obljubila davčne ugodnosti.

Dovoljenje za kopanje premoga je izdajala pristojna rudarska oblast, ki je izvedla potrebne parcelne razmejitve, ter imetnikom dovoljenj zapovedala letno poročanje o višini izkopa.

Deželni knez in njegova vlada sta smatrala rudarstvo za pridržano pravico, zato sta podeljevala dovoljenja za izkoriščanje, ter izvajala vodstveno in nadzorstveno oblast. Le ta se je izvajala iz višjega rudarskega urada in rudarskega sodišča, ki je imelo najprej sedež v Vordenbergu, ki pa je bil l. 1806 prenesen v Leoben. V teh letih se je rudarstvo pričelo razvijati tudi na spodnje štajerskem t. j. na območju današnje Slovenije, zato je vlada v tridesetih letih ustanovila v Celju poseben komisariat, ki je bil podrejen leobenskemu višjemu rudarskemu uradu.

Po izidu novega rudarskega zakona v letu 1854 so višji rudarski urad v Celju preimenovali v rudarsko glavarstvo, medtem ko so sodne posle prevzela nova okrožna sodišča, ki so kadar so delovala kot rudarska sodišča sprejemala v senat tudi rudarske strokovnjake.

Ko so leta 1871 izdali poseben zakon o rudarski oblasti so celjsko rudarsko glavarstvo spremenili v revirni rudarski urad, ki je deloval pod vodstvom rudarskega glavarstva v Celovcu. To glavarstvo je imelo oblast nad območji Tirolske, Vorarlberške, Koroške, Štajerske, Kranjske, Goriške, Gradišćanske, Trsta z Istro in tudi Dalmacije, torej na večini današnjega slovenskega ozemlja, vse do propada Habsburške monarhije.

V začetku 19. stoletja se je rudarstvo na slovenskem začelo razvijati zelo intenzivno. Najprej so ležišča premoga odkrili v okolici Šoštanja, nato v Zabukovju pri Frankolovem, nato v Libojah, pa zagorsko-laški kadunji in na območju Zasavja, kjer sta premog odkrila dva

rudosleda. Omenjena sta novico prenesla nato v Dunajsko Novo mesto, kjer se je za nadaljnje sledenje rude oz. premoga odločil tamkajšnji deželni odvetnik Franc Maurer. Omenjeni je leta 1802 odpotoval v Trbovlje, raziskal ležišča, odkupil parcele, ter pričel, kot prvi upravnik oz. poslovodja rudnika izkoriščati premogova ležišča. Seveda je bilo prvotno pridobivanje premoga še primitivno, metode niso bile izdelane, s kopanjem so se najprej ukvarjali kar okoliški kmetje, zato so bile nesreče zelo pogoste.

Ker je tedanja rudarska oblast uvidela, da tako naprej ne more iti, je zahtevala od lastnikov rudnikov zaposlitev za ta dela strokovno usposobljenega kadra. Tako so prišli iz nemških dežel, Češko slovaške pokrajine, Madžarske in iz južno slovanskih pokrajin strokovno usposobljeni rudarji, pri čemer je višji strokovni kader sestavljen iz rudarskega nadzornega osebja in inženirjev prišel pretežno (cca. 60%) iz nemških dežel, ter (cca. 30%) iz ozemlja današnje Češke in Slovaške. Prvi slovenski rudarski inženirji pa so prišli predvsem iz fakultet v Leobnu in Pšibramu.

Trboveljska premogokopna družba (TPD) je bila ustanovljena 30.12.1872 na Dunaju, ter je poleg številnih premogokopov razsejanih po Zasavju pričela počasi prevzemati tudi druge rudnike na slovenskem ozemlju, pa vse do Istre, Dalmacije in Hrvaškega Zagorja.

Omenjena družba oz. prvi lastnik Franz Maurer so zgradili tudi prve ceste iz Trbovelj proti Savinjski dolini in Zagorju, ter tako omogočili prodajo premoga številnim obrtnim in pozneje industrijskim obratovalnicam na širšem območju.

Pravi razcvet pa je premogovništvo v Zasavju doživelo z izgradnjo južne železnice oz. proge Dunaj -Trst. Tedaj se je pričelo z intenzivnejšim vlaganjem v rudarsko tehnologijo izkopa, ter z gradnjo rudarskih naselij za rudarje in nadzorstveni kader, da bi tako obdržali kvaliteten kader doma. Zaradi slabih delovnih pogojev, pogostih nesreč in nizkih plač so se začeli rudarji pogosto upirati in stavkati, zato so revirji dobili naziv »rdeči revirji«. To je bil tudi začetek socialdemokratskih gibanj v Zasavju in na širšem območju, ki so ga takratne oblasti na vse načine preganjale.

Da bi se sledenje rude in rudarjenje izvajalo na čim bolj strokoven način je bil na Dunaju ustanovljen 1.12.1849, Državni geološki zavod, ki se je ukvarjal z strokovnim raziskovanjem ležišč, ter je izdelal pregledno karto ležišč rude in premoga v takratni državi.

V Ljubljani pa so na pobudo muzejskega kustosa Henrika Freyerja, 01.05.1851 ustanovili Montanistično-geološko društvo za Kranjsko, katerega namen je bil, da posreduje in vzdržuje stike z domačimi in tujimi strokovnjaki, ter deluje strokovno v prid rudarske stroke. Po seznamu iz leta 1852 je imelo društvo 52 članov in je torej predhodnica današnjega društva SRDIT.

Po razpadu K und K monarhije si je rudarsko glavarstvo v Kraljevini Jugoslaviji postavilo za območje Dravske banovine sedež v Ljubljani, kjer je bil tudi sedež TPD. Tam je ostal tudi za časa SFRJ, čeprav se je njegov naziv spremenil v Upravni organ za rudarstvo in energetiko, ki pa je imel kot poseben organ še Republiški rudarski inšpektorat. Stanje v sedanji državi Sloveniji, pa je že opisano v posebnem članku.

Zaradi potreb po strokovno izšolanih rudarskih kadrih, to je predvsem rudarskem nadzornem kadru se je v letu 1919 ustanovila v Celju rudarska šola, ki je bila prva in edina te vrste v tedanji Jugoslaviji, zato je izobraževala kadre iz celotne države, ter je bila podrejena

pristojnemu ministrstvu, ter rudarskemu glavarstvu. Prvi ravnatelj šole je bil Čeh inž. Jaroslav Plzak iz Brna, predavatelji pa so bili večinoma slovenski rudarski inženirji, ki so študirali v Leobnu in Pšibramu, med njimi tudi oče našega že pokojnega kolega dr. Petra Podkrajška.

Prva rudarska fakulteta na Balkanu je bila ustanovljena v Ljubljani v letu 1923. Na njej so predavali številni priznani domači strokovni kadri, ter tudi tujci, predvsem ruski emigranti. Na njej se je izobraževal kader iz celotne Jugoslavije, nekaterih balkanskih držav, v obdobju SFRJ, pa tudi iz številnih neuvrščenih držav.

Večina Slovencev oz. državljanov Slovenije ne ve, da se je prvo rudarjenje na slovenskem pričelo s topljenjem rud za potrebe izdelovanja orodja in orožja, predvsem na Gorenjskem, že v 13. stoletju. Z rudarjenjem so se prvi začeli ukvarjati kmetje, ki so rudo odkrili na svojih njivah in pašnikih, nadaljevali pa rokodelci, kovači, steklarji, ključavničarji in drugi. To pomeni, da smo Slovenci pravzaprav narod kmetov in rudarjev, delavski razred se z industrializacijo razvije malo pozneje.

Lastniki rudnikov na našem ozemlju so bili najprej Nemci, Avstrijci, Angleži, Francozi, Čehi in še kdo bi se našel, dokler ni to premoženje v SFRJ v celoti prešlo v roke takratne države, danes, pa v roke R.Slovenije.

Prvi in edini pravi rudarski pesnik je bil Anton Aškerc, slovenski duhovnik, ki je že leta 1869 šel v rudnik opazovat težko rudarsko delo, ter svoje vtise izrazil v več pesmih, morda najizraziteje v »pesmi o premogu« iz katere podajam dva odlomka:

- in dalje krti rijejo pod zemljo in mečejo krtine velikanske iz globočine kvišku na dan, zamazana in črna so jim lica in s čela teče znoj jim curkoma. Zamolkel slišiš včasih govor vmes, tu vzdih, tam kletev, smeh in tu dovtip, oglašja se iz dalje dinamit.....itd.

- počasi vi premogarji predrzni!, pod zemljo spava demon silen skrit!, gorje, če ga z razgrajanjem vzbudite!, on gospodar bogastev je podzemskih in on lastnik premoga samega. Gorje če se vzbudi! Osveti se, če vas zasači, vas razbojnik, če najde vas tatove tihotapske, ki prišli zaklade mu jemat.....itd.

No pesnik Aškerc je v prisposodbi lepo povedal, da se podzemno bogastvo ne sme krasti, kar bi v sedanjem strokovnem jeziku pomenilo, da se mora izkop vršiti v skladu z predpisi in varno, ter da so »raub metode« nevarne in prepovedane. Glede na dejstvo, da je zelo spoštoval rudarje in rudarski poklic, pa bi verjetno danes glede na stanje v rudarstvu in naši družbi, kar priklical demone, da uničijo tiste, ki uničujejo rudarsko stroko, pa tudi samo državo.

Del rudarske tradicije pa je tudi čaščenje Svete Barbare zaščitnice rudarjev, ki jo je kruti oče v Izmirju, ker je prešla v krščansko vero zazidal v stolp, kjer je umrla v temi. Rudarji smo jo sprejeli za svojo zaščitnico, zato ob odprtju vsakega večjega rudarskega objekta vanj namestimo njen kipec, ob čaščenju njenega godu, pa se na ta rudarski praznik tudi skupaj poveselimo.

Pa končajmo z rudarskimi pozdravi vseh narodov, ki so kadarkoli rudarili na našem prostoru.

SREČNO!
SRETNO!
GLUCK AUF

GOOD LUCK
BONNE CHANCE
AUGURI
ZDAŽ BUH

Sestavil: Matjaž Cerovac

P.S.

Materiali so črpani iz različnih pisnih virov pridobljenih v Celjski mestni knjižnici, pri čemer je avtor večine njih g. Ivan Mohorič, ki se je l. 1888 rodil v rudarski družini v Idriji.

Prispevek potrjuje tudi rudarsko tradicijo moje družine, saj je moj oče Matija za časa Kraljevine Jugoslavije kot mlad inženir rudaril na območju Bosne in Hercegovine, stari oče po materini strani Šip Eduard, po rodu Čeh iz okolice Hradec Kralove(Bydžov novy), pa je v času K und K monarhije vodil rudniške delavnice pri TPD.

Rudarska tradicija se nadaljuje tudi na območjih številnih opuščenih rudnikov, kjer so se formirala rudarska društva, ki tradicijo prenašajo na mlade nove člane.

Zgodovinsko gledano je skoraj vsak drugi Slovenec imel korenine prednikov v rudarskem poklicu, zato je naša dolžnost, da spomin in tradicijo potomci nadaljujemo na ustrezen spoštljiv način.

Letuš, februar 2012